

Gender education in Uzbekistan – criteria for family strength

Zulfiya KHOLMATOVA¹

Fergana State University

ARTICLE INFO

Article history:

Received August 2021

Received in revised form

20 August 2021

Accepted 15 September 2021

Available online

11 October 2021

Keywords:

gender,
concepts,
education,
training,
upbringing,
school and university,
strategy,
woman and man.

ABSTRACT

As the press service of the upper house of parliament reminds, at the twentieth plenary session of the Senate of the Oliy Majlis of Uzbekistan, the President proposed to create a new structure in the Senate – the Committee on Women and Gender Equality to implement extremely important and urgent tasks. “The resolution of the Kengash of the Senate of the Oliy Majlis” On improving the activities of the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan in the field of comprehensive support for women and ensuring gender equality “was adopted. According to the resolution, the Committee of the Senate of the Oliy Majlis on Women and Gender Equality has been formed” the message says. As noted, the main tasks of the committee are the development of recommendations for the implementation of state policy aimed at ensuring gender equality in the country and the active participation of women in state and public work, consideration of gender equality issues and laws on the development of the institution of the family for their compliance with the goals and objectives of the country of reforms and norms of international law, and submission of relevant conclusions.

Also, the committee was charged with the task of developing proposals for the implementation of universally recognized international norms on the elimination of all forms of discrimination against women's rights into national legislation, monitoring the implementation in practice of the norms of international documents on gender equality, to which the Republic of Uzbekistan is attached and the implementation of the recommendations established therein. This work is an analysis of the educational process in a modern school based on a gender approach.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Lecturer, Fergana State University, Fergana, Uzbekistan.
E-mail: holmatovazulfiya@gmail.com.

Ўзбекистонда гендер тарбия – оила мустаҳкамлиги меъзони

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

гендер,
тушунча,
таълим,
ўқитиш,
тарбия,
мактаб ва ОТМ,
стратегия,
эркак ва аёл.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг йигирманчи ялпи мажлисида Президент ўта муҳим ва долзарб вазифаларни амалга ошириш учун Сенатда янги тузилма – Аёллар ва гендер тенглик қўмитасини тузишни таклиф қилди. “Олий Мажлис Сенати Кенгашининг” Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг аёлларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш ва гендер тенглигини таъминлаш соҳасидаги фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида “қарори қабул қилинди. Қарорга мувофиқ, Олий Мажлис Сенатининг Аёллар ва гендер тенглиги бўйича қўмитаси тузилди”, дейилади баёнотда. Таъкидланганидек, қўмитанинг асосий вазифалари мамлакатда гендер тенглигини таъминлашга қаратилган давлат сиёсатини амалга ошириш бо'йича тавсияларни ишлаб чиқиш ва аёлларнинг давлат ва жамоат ишларида фаол иштирок этишлари, гендер тенглиги масалаларини ва оила институтини ривожлантириш тўғрисидаги қонунларни уларнинг мақсад ва вазифаларига мувофиқлиги учун кўриб чиқиш ва тегишли хуносаларни тақдим этиш.

Шунингдек, қўмитага аёллар ҳукуқларига нисбатан камситишининг барча шаклларига барҳам бериш бўйича умумэътироф этилган халқаро меъёрларни миллий қонунчиликка мувофиқлаштириш, Ўзбекистон Республикасига бириктирилган гендер тенглиги бўйича халқаро хужжатлар нормаларининг амалда бажарилишини мониторинг қилиш ва уларда белгиланган тавсияларнинг бажарилишини назорат қилиш вазифаси юклатилди. Мазкур иш гендерли ёндошув асосида қурилган ҳозирги замон мактабидаги таълим жараёнининг таҳлилидан иборатdir.

Гендерное образование в Узбекистане – критерии силы семьи

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

гендер,
понятие,
образование,
обучение,
воспитание,
школа и ВУЗ, стратегия,
женщина и мужчина.

Как напоминает пресс-служба верхней палаты парламента, на двадцатом пленарном заседании Сената Олий Мажлиса Узбекистана президент предложил для реализации чрезвычайно важных и актуальных задач создать в Сенате новую структуру – Комитет по вопросам женщин и гендерного равенства. Принято постановление Кенгаша Сената Олий Мажлиса «О совершенствовании деятельности Сената Олий Мажлиса Республики Узбекистан в сфере всесторонней поддержки женщин и обеспечения гендерного равенства». Согласно постановлению, образован Комитет Сената Олий Мажлиса по вопросам женщин и гендерного равенства», – говорится в сообщении [3]. Как отмечается,

основными задачами комитета определены разработка рекомендаций по осуществлению государственной политики, нацеленной на обеспечение гендерного равенства в стране и активного участия женщин в государственной и общественной работе, рассмотрение вопросов гендерного равенства и законов по развитию института семьи на предмет их соответствия целям и задачам проводимых в стране реформ, и нормам международного права, и представление соответствующих заключений.

Также на комитет возложена задача по разработке предложений по имплементации в национальное законодательство общепризнанных международных норм по искоренению всех форм дискриминации прав женщин, осуществление мониторинга за внедрением на практике норм международных документов по вопросам гендерного равенства, к которым присоединена Республика Узбекистан и исполнением установленных в них рекомендаций. Данная работа представляет собой анализ образовательного процесса в современной школе на основе гендерного подхода.

КИРИШ

Ўзбекистонда жамиятнинг барча соҳаларида аёл ва эркаклар тенг ҳуқуқ-лигини таъминлашни мақсад қилувчи 2020–2030 йилларда Гендер тенгликка эришиш стратегияси қабул қилинади. Стратегиядан кўзланган асосий мақсад – барча аёллар ва қизлар, эркаклар ва болалар учун уларнинг ирқи, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, ижтимоий мавқейидан қатъи назар ижтимоий, иқтисодий, сиёсий ҳаётдаги фундаментал инсон ҳуқуқларининг таъминланишига эришиш ҳисобланади.

“Мамлакатда барча соҳаларда аёл ва эркакларнинг тенг ҳуқуқ ва имкониятларидан фойдаланишига ҳаракат қилинмоқда. Яқинда бўлиб ўтган сайловлар мисолида ҳам буни кўриш мумкин. Ҳозирда Ўзбекистон соғлиқни сақлаш ва таълим соҳасида гендер тенглигига эришди. Бошқа йўналишларда ҳам шу натижага эришиш учун мазкур стратегия ёрдам беради”.

Стратегияда 9та мақсад қамраб олинган:

- ижтимоий-сиёсий ҳаётда эркак ва аёлларнинг иштирок этишида тенг имкоњият ва ҳуқуқларни яратиш;
- аёл ва эркакларнинг иқтисодиёт, бандлик ва меҳнат мигрантлари ҳуқуқларини ҳимоя қилишда гендер тенглигини таъминлаш;
- бутун ҳаёт давомида барча учун адолатли ва сифатли таълимни таъминлаш;
- барча хотин-қизлар учун гендер тенглигини таъминлаш, зўравонликдан ҳимоялаш, одам савдосига чек қўйиш;
- барча эркак ва аёллар учун ижтимоий ҳимоя, соғлом турмуш тарзини таъминлаш;
- миллий гендер статистикасини ривожлантириш;
- режалаштириш ва бюджетлаштиришда гендер масаласини инобатга олиш;

- ОАВда гендер муаммоларининг кенг ёритилишини таъминлаш;
- барча учун хавфсиз экологик мухитни таъминлаш масалаларига хотин-қизларни жалб қилиш.

Гендер тенгликка эришиш стратегияси БМТнинг 2030 йилгача мўлжалланган Барқарор ривожланиш мақсадлари, 2017–2021 йилларда Ўзбекистонни ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси, “Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида”ги қонунга асосланган [1-3].

Ҳозирда ҳужжат бўйича тегишли идора ва ташкилотларнинг фикрлари ўрганилиб, мұхокама жараёни олиб борилмоқда. Стратегия шу йилнинг февраль ойида тасдиқланиши кутиляпти. Стратегияда қайд этилган мақсадларга 2030 йилгача эришиш режалаштирилган [3].

Республикамизда қарор топган замонавий шарт-шароитларда таълимий, тарбиявий, иқтисодий, ижтимоий ва маданий функцияларни бажармоқда. Ҳозирги кунда жамиятимизда ижтимоий-иқтисодий ўзгаришларнинг жадал амалга оширилиши, таълим тизимининг босқичма-босқич ислоҳ қилиб борилиши – мураккаб ижтимоий ҳодиса сифатида умумеътибоғли ва маънавий қизиқишига молик жараёнга айланди. Таълим тизимининг умумий мақсади тенг ҳуқуқли ва демократик давлат талабига жавоб берувчи жамият аъзоларини тарбиялаб беришдан иборатдир. Демак, касбий фаолиятга педагогик фаоллашув ёрдамида инсон ҳаётига, шахс тарбиясига, ижтимоий муносабатларривожланишига маълум таъсир кўрсатиш мумкин. Фаол ўқитувчи шахсини шакллантииш ижтимоий уйғунлашуви эса таълимни тараққий эттиришнинг мұхим омили ҳисобланади.

Педагогик фаолиятнинг обрў-эътиборини ва ижтимоий мақомини ошириш юзасидан давлат сиёсати рўёбга чиқарилади. Таълим оловчиларнинг ва педагогларнинг ўқиши, соғлига ва дам олиши учун зарур шароитлар яратилади.

Таълим муассасалари ва соғлиқни сақлаш органлари болалар ҳамда ўқувчи ёшларнинг соғлигини сақлаш ва мустаҳкамлаш учун зарур чораларни кўрадилар. Ўқув-тарбия жараёнининг соғломлаштиришга қаратилган йўналишини рўёбга чиқариш, соғлом турмуш тарзи нормаларни жорий этиш учун шароитлар таъминланади. Таълим оловчиларнинг тиббий-гигиена маданиятини ошириш, уларнинг жисмоний тарбия ва спорт бобидаги фаоллигини кучайтириш ҳамда жисмоний камолот даражасини ошириш учун ташкилий-услубий ёндашувлар такомиллаштирилади. Соғлиқ ва ривожланишида нуқсони бўлган болалар учун муносиб мұхит яратилади.

МЕТОДОЛОГИЯ

Ҳозирги замон мактабининг қадриятли ориентациялари, мақсадлари ва нормалари жамиятда маълум ва умуқабул қилинган сифатлар билан бир қтаорда “аёллик”, “эркаклик” каби сифатлар ҳам киритилса, бу бирор маънода янги гендерли асосда кўрилган мактаб бўлиши англауда ва кўрсатилди. Бу қадриятлар, мақсадлар ва нормаларни таълим муассасаси фаолиятининг “охирги натижасига” киритилганида бу тушунча маъносининг кенгайиши, ўқувчининг янги “хос характеристикалари” киритилиши ва шунингдек, таълим жараёнининг коррекцияланиши тўғрисида гапиришм мумкин.

Шуни ҳам айтиб ўтамизки, ҳар бир индивид ўзида масқулинлик ва феминлик хислатларига у ёки бу даражада эга бўлиши мумкин. Шунинг учун табиат

томонидан икки жинс белгиланишига қарамасдан, маданият, тарихий давр, жамиятдаги ўзгаришларга боғлиқ равища гендер типлари вариантлари, гендерли хилма-хиллик кўпроқ кузатилади. Гендер тушунчасининг турли фанлардаги талқинини кўриб чиқайлик.

Бу ерда муаммоли ва мунозарали ўринлар анча кўп. Ўтказилган тадқиқот муҳокама қилинаётган муаммонинг муфассал тўлиқ тавсифига даъвогарлик қилмайди. Шунга қарамасдан, ҳозирги замон мактаби шароитларида таълимда гендерли ёндошув жамиятда гендер маданиятини шакллантириш учун, гендерли таълим концепциясини ишлаб чиқиш учун фойдали бўалди. Бунда тадқиқот давомида гендер тадқиқотлари соҳасида қилинган таҳлил фақат педагогикадагина эмас, балки социология, психология, фалсафада ҳам фойдали бўлади деб ўйлаймиз.

“Гендер” тушунчаси аниқ психолого-педагогик характеристикаларга эга бўлмаганлиги ва педагогикада етарли даражада ишлаб чиқилмаганлиги аниқланди. Бу эса бизга “гендер” тушунчаси моҳиятини таълим соҳаси доирасида аниқлаштириш имконини берди. Бундай фараз, тахмин қўйилди: “гендерни” эркак ва аёл жинсидаги шахслар хулқ-атворининг шахснинг психологик установкалари, жамият ва давлат талабларига мувофиқлашган хос характеристикалари мажмуи сифатида қараш мумкин.

Психологияда “гендер” “ижтимоий-биологик” характеристика сифатида қаралади ва унинг ёрдамида “эркак” ва “аёл”га таъриф берилади [5]. Фалсафада “гендер” категорияси “комплекс механизм-технология бўлиб, у субъектни нормативлик жараёнида ҳам эркак ва ҳам аёл сифатида таърифлайди ва одам экспекцияларга мувофиқ равища ким бўлишини ростлашни белгилайди [9].

Социологияда “гендер” атамаси таълимда, касбий фаолиятда, ҳокимиятга эришишда, оиласиий ролда репродуктив хулқ-атворда индивидуал имкониятларни аниқлайдиган ижтимоий статус сифатида талқин қилинади [5].

Халқаро феминистик ҳамжамият томонидан гендер тушунчаси “одамларга жамият томонидан уларнинг биологик жинсига боғлиқ равища бериладиган барча ижтимоий ва маданий нормалар, қоидалар ва ролларни белгилаш учун фойдаланиладиган” тушунча сифатида тан олинган [34].

Муаммонинг назарий таҳлили ва эксперимент ишининг бошланғич тажрибаси гендерли ёндашув асосидаги мактаб моделининг қўйидаги тамойилларини таърифлаш имконини берди:

– жисмоний, психологик, ижтимоий, маънавий саломатликни сақлаш тамоили;

– табиатга мувофиқлик тамоили – у эркак ва аёл индивидуаллигини қарор топтириш, жинсларнинг ўзаро муносабат маданиятини, эркаклик ва аёлликни тарбиялашга йўналтирилган таълим мазмунида амалга оширилади;

– мажмуавийлик тамоили у воситалар мажмуи ва интегратив дастурлардан фойдаланишда намоён бўлади. Интеграция жараёнлари хилма-хил шаклларда намоён бўлиши мумкин: танлов бўйича ўқув фанлари мажмуасини яратиш; жинс факторини ҳисобга олиб, таълим шакллари ва методларини яратиш; янги таълим фезосини яратиш;

– ижтимоийлик тамоили – у мактаб битирувчиларида одимлар билан ўзаро муносабатларни қуриш уқувларини шакллантириш, ўз хулқ-атвор стратегиясини

ишлаб чиқиши конкрет ҳаётин мұаммаларни ҳал қилиш уқувларини шакллантиришга қаратылған.

Бу таърифланған тамойиллар бир жинсли синflарда таълим олувчи қмзлар ва ўсмирлар учун хос умумий хислатларни аниқлаш имконини беради. Булар жумласига қуидагилар хосдир.

- үқишида психологияк түсікіларнинг йүқлиги;
- жисмоний ва маңнавий такомиллашувга әхтиёж;
- әркак ва аёл индивидуаллігінің қабул қилиш, уннан бетакрорлығы ва ноёблигі;
- жинслар орасыда дўстона муносабат яратиши ва ўқитиши;
- ўз кучларига ишонч, ўз-ўзи бўлиш қобилияти.

Одатдаги мактабда бундай таълим бўлиши мумкинми деган савол беихтиёр туғилади. Бўлиши мумкин, лекин самараси энг кам бўлади. Бу одатдаги мактабда таълим вектори болаларни билимларни ўргатишига йўналтирилганлиги, шу билан бирга қанча эрта бўлса, шунча яхшилиги билан боғлиқдир. Бунда бошланғич мактабда синчков, зеҳни ўтқир ўқувчидан келгусида қучсиз иродали ўртача ўқувчи ўсиб етилиши мумкин. Мактабдаги аълочи ҳаётда унчалик муваффақиятли бўлмаслиги ҳам мумкин. Буннанг устига қиз болалар ва ўғил болаларнинг психологик хусусиятларининг ҳисобга олинмаслиги жинснинг ички қобилиятларини очмаслиги ҳам мумкин.

Юқорида баён қилинган тамойилларга батағсилроқ тўхталиш. Уларнинг ҳар бирининг маъносини очаётуб, қадриятлар тизимида жисмоний ва ахлоқий соғломлик биринчи ўринда туришини қўрсатиб ўтамиш. “Соғлиқ – бу фақат касалликлар ва жисмоний камчиликлар йўқлигигина эмас, балки тўла жисмоний, интеллектуал ва руҳий бардамлилигидир” (Ҳалқаро соғлиқни сақлаш ташкилоти матнидан).

Ўқувчиларнинг ёш, психологик хусусиятларига боғлиқ равишда умумий ривожланиш қонуниятлари тўғрисида билимсиз соғлиқни мустаҳкамлайди, шахсни фаол, шодмон, негатив таъсирларга қарши туришга қодир бўлади. Бошқа одамлар, қарма-қарши жинс билан тўғри, соғлом муносабатлар ички ривожланишнинг бепоён шарти, ўғил-қиз бола ички салоҳиятининг очилиш шартидир

Соғлиқни асраш, “аёллик”, “эркаклиқ”ни тарбиялаш учун педагогик жамоа жинснинг индивидуал ривожланиши хусусиятларини билиши лозим. Бу ҳақдаги умумлашма ахборот жадвалда тақдим қилинган [3].

Таълим-тарбия асосий ва қўшимча жараённинг амалга ошириши бу ахборот асосида амалга оширилади. Бир жинсли синflарда дарсларнинг олиб борилиши, зачёт тадбирлари, танловлар, мавзувий сұхбатлар, диспутлар жинслар ўзаро муносабати маданиятининг шаклланишига, аёл ва әркак индивидуаллігининг қарор топишига ёрдам беради.

“Эркаклиқ” ва “аёллик”нинг уйғун бирикувани назарда тутувчи табиатга мувофиқлик тамойили қарма-қарши жинсларни ўзаро тушуниш, ўзаро хурматиззатга ундейди, әркак ва аёл жинси учун хос сифатларни очади. Масалан, “Мисс гимназистка”, “Қиролича бали”, “Жентлмен-шоу”, “Аср рицари”каби иш шакллари қиз болалар ва қизлар, ўғил болалар ва ўсмирлар учун зарурий ўқув ва малакаларни шакллантиришга йўналтирилган, иштирокчиларнинг ички фазилатларига қара-

тилган. Шу билан бирга ижодий дастурни ўтказиш ҳар бир ўқувчи бола ва ўқувчи қиз иштирок этади.

Жумладан, “Тиллар билиш” танловини ўтказишда фақат ташқи машғулотларгагина эмас, балки чет тилларни билиш, ўлкашунослик материалларини билиш, пазандалик санъатини эгаллашга ҳам урғу берилади.

“Аскар” байрами сценарийсини тузишда эркакликнинг зарурий элементлари сифатида аёл жинсига ҳурматли муносабат, аскарлик сифатларини тарбиялашга аҳамият берилади [4].

“Аёллик” тушунчаси фақат юқори ва касбий мавқега эришиш учун зарур бўлган сифатлар, одамлар билан оптимал ўзаро муносабатларни таъминловчи сифатларгагина эмас, балки «асл аёллик» сифатлари ҳам киради. Масалан, меҳрибонлик, сохиблиқ, қўнгилчанлик. Бунга қўп жиҳатлар раҳм-шавқат тадбирлари ёрдам бериши мумкин (меҳрибонлик уйларига ташриф).

Гендерли ёндашув асосидаги мактабда таълим-тарбия жараёнига ота-оналарни жалб қилиш амалга оширилади, ўқитувчи – болалар – ота-оналар узвий алоқасини рўёбга чиқарилади.

Амалий тажрибанинг кўрсатишича, бола улғая бориши билан, ота-оналар болалар, айниқса, ўғил болалар ичик оламини ёмонроқ тушуна борадилар, фарзандларини кечинмаларинипайқамасдан уларни худбин деб ҳисоблайдилар.

Шунинг учун ота-оналарнинг ўз фарзандининг мактаб ишларида иштирок этиши муҳимдир. Ота-оналар мажлисларида улар таълим-тарбия жараёни натижаларини муҳокама қиласидилар, таълим фаолиятига тузатишлар киритилади. “Онақиз”, “Эркак-бала”, “Она мадҳи”, “Отам, онам ва мен – иноқ оиламиз” ва шу каби аналитик мунозаралар, қўнгил очар дастурлар, спорт мусобақаларида ўз болалари билан биргаликда иштирок этиб, ота-оналар ўз фарзандларини бошқача идрок эта бошлайдилар.

Мисол сифатида Т. Эгамбердиеванинг тадқиқотларида “аёл кишининг роли” мунозарасини келтириш мумкин, бунда икки томон: ота-оналар ва юқори синф ўқувчилари иштирок этишади. Таклиф этилаётган муаммони муҳокама қилаётib, ўсмирлар ва қирлар ўз нуқтаи назарларини билдиришади, турли авлодлар одамлари билан мунозарага киришишади. “Отам, онам ва мен – иноқ оиламиз” ҳазил қўнгил очар шоуси энг зукко, қувноқ, спортчи оилани аниқлаш назарда тутади. “Эркак бўл” дастури ҳозирги замон ёшларида эркаклик сифатлари тарбиялаш “Эркаклик” тушунчасининг асл талқинига йўналтирилган бўлди. Чунки “аёллик”, “эркаклик”ни шакллантириш бу мураккаб, сермашақат педагогик жараёндир[7-9].

Биргалиқдаги ўқитиши билан қиёслаб, аралаш синфларда ота-оналар мактаб таълим-тарбия жараёни масалаларида бироз сустроқ эканликларини қайд этамиз. Ота-оналар йифилишлари жорий баҳоларни санаб ўтиш, ўтказилган синф тадбирларини айтиш билан чегараланади. Синф раҳбарининг ота-оналар билан бундай мулокот шакли, бизнинг фикримизча оата-оналарнинг бўш мотивацияси, педагогнинг тарбиявий ишини олиб боришга уқувсизлиги, олий мактабга тайёрлаш даражасининг етарличамаслиги билан боғлиқ бўлиб, у кўпроқ фан ўқитувчиларини тайёрлайди.

Таълимга янгича ёндашув муҳитини яратишга мажмуавий ёндашувни назарда тутади. Бу ўқув режасини коррекциялаш, индивидуал компонентни кири-

тишини назарда тутади, бу эса ўқув предметлари танлаш, бироқ яхши иштирок этишни назарда тутади.

Масалан, бошланғич бўғинда қиз болалалр ва ўғил болалалр синфларида бадий тасвир, хореография, чет тиллар, этикет, нутқ риторикаси киритилиши мақсадга мувофиқдир. Бир жинсли синфларда дарс жадвали шундай тузиладики, бунда ўғил болалар ва қиз болалар, масалан, этикет, хореография бўйича машғулотларга ҳам алоҳида, ҳам биргаликда қатнашсинлар. Шу билан ўғил болалар ва қиз болаларнинг мулоқоти юқори эмоционал даражада ўтади ва конфликтлар учун кам ўрин қолади.

Ўғил болалар ва қиз болалар ҳар хиллигини, уларнинг ҳар бирида дунёни ўзига идрок қилишини асос қилиб олиб, психолого-педагогик адабиётларни таҳлил қилиш асосида қиёсий жадвал тузилди 4- жадвалдан қўриниб турибдики, қарама-қарши жинслар орасида билиш, ўқитиш фаолиятига мотивация, ҳулқ-атворда ошкора фарқлар мавжуд. Бу фарқлар нима билан боғлиқ?

Қиз болалар туғилишидан 1,5-2 йилга етукроқ бўлишади. Бошланғич мактабдаёқ ўғил болалар қиз болалардан биологик ёши бўйича бир йилга кичикдирлар.

Педагогик адабиётларни таҳлил қлиш асосида ўғил болалар ва қиз болалар “хос характеристикаларининг” қиёсий характеристикаси.

Хусусиятлар	Қиз болалар	Ўғил болалар
Билиш сфераси	Вербал интеллект қўпроқ ривожланиш	Новербал интеллект устивор
	Кўриш-фазовий қобилиятлар бўш кучсиз ифодаланган	Кўриш фазовий қобилиятларда устиворлик
		Фазода ориентацияланиш учун кўриш таянчларидан фойдаланиш
	Алгоритмлаштирилган масалалар ва хисоблашда ўзишади	Ностандарт масалаларни ечишда, юқори мураккабликдаги топшириқларда муваффақиятлидирлар
	Арифметик хисобда устундирлар	Математик мулоҳазаларда муваффақиятлидирлар
	коммуникатив малакалар кўпроқ ривожланган	Коммуникатив малакалар камроқ ривожланган.
Мотивация сфераси	Устивор мотивация – муваффақиятсизликдан қочиши	Мотивациянинг устивор типи – муваффақиятга ориентация
Аҳлоқ сфера	Кооперация тамойилининг устиворлиги	Индивидуаллик томонидан хосдир

Шунга мувофиқ, психологлар ва педагоглар такидлашича, етукликка эрта эришадишган индивидуаллар фазовий қобилиятларга қараганда яхшироқ вервал қобилиятларга, нутқнинг камроқ материаллашувига эга бўладилар; Яна бунинг устига, психологларнинг маълумотлари бўйича ўғил болаларда, қиз болалардан фарқли ўлароқ, чап ва ўнг қўллар учун кўрсаткичлар ошкор фарқ қиласди [12]. Бундан қиз болалар ва ўғил болалар ҳар хил ривожланишлари, ўзаро муносабатни ҳар хил кўришлари келиб чиқади.

Гендерли ёндашув асосида қурилган мактабнинг вазифаси ўғил бола ва қиз боланинг ҳар бири кейинчалик муваффақиятга эришиши мумкин бўлиши учун уларнинг бутун салоҳиятини максимал ривожлантиришдан иборатdir.

Ўғил болалар ва қиз болалар билиш жараёнларининг хусусиятларини қайд этган ҳолда, ўғил бола янги, ностандарт ечимни доимий доимий излашда, янги ғояларни олға сурешда бўлишини таъкидлаймиз. Улар жараёндан кўра кўпроқ даражада натижага ориентирланганликларини таъкидлаймиз. Топшириқ қанча мураккаб бўлса, қизиқиш шунча юқоридир. Айни шу характеристикалар дарсдан ташқари ва дарс вақтидаги тадбирларни ўтказишида ўқитувчи томонидан хисобга олиниши зарур.

Шу билан бир вақтда, бу фаолиятда муваффақият бўлса, болада қизиқиш юзиги келади. Агар бу муваффақият бўлмаса ва ўқиутвчи уни қувватлаб турмаса, бу фаолиятга қизиқиш бўлмайди. бу ҳар бир эркак жинсида генетик мавжуд бўлган зарурий ўзини намоён қилиш эҳтиёжи билан боғлиқдир.

Ўғил болалар, қиз болалардан фарқли ўлароқ, ўқиши жараёнига ориентирланганликларини айтиб ўтамиш. Улар ўз саъй-ҳаракатларида изчилдирлар, топшириқни бажаришда ҳам, уни тахт қилишда ҳам алгоритмларга амал қилишади. Ўқитувчи яратган муаммоли вазиятларни қиёслаб, муҳокама қилиб, таҳлил қилиб ва ҳал этаётиб, улар топшириқни пухта ва батартиб бажариб унинг ечимига келадилар.

Бир жинсли синфларда ўқитувчи психик ривожланишнинг ўзига хослигини ҳисобга олиб, дарснинг мақсадлари ва вазифаларини аниқлади, ўкув материалини баён қилиш усулларини танлаб олади. Бошланғич тажрибали ва адабиётлар таҳлили бир жинсли синфларда илм олиш учун баъзи тавсияларни таърифлашимизга имкон беради.

Қиз болалар синфларда ишлаб чиқилган тавсияларга асосан, дарсни мавзуни блокларга ажратиб қуриш мақбулроқдир, муаммоли масалалрни қўйишида бош моментларга эътиборга қаратиб, ҳақиқатни излашда ёрдам бериш мақсадга мувофиқдир. Бу тамойил такрорлашлар тизими, айниқса, юқори синфларда такрорлашлар тизими орқали амалга оширилди. Ижодий потенциални ривожлантириш мақсадларида қизларни муаммоли варианtlарни ечиш саволларни мустақил тузиш орқали фаол жалб қилиш лозим.

Ўқитувчи ўз тарбияланувчи қизларини ўз нуқтаи-назарини ҳимоя қилиш ва исботлашга ўргатиши муҳимдир. Ўқитувчининг эмоционаллиги, малакаси, қўл билан имо-ишоралари, кўргазмалилик, расмлардан фойдаланиши аёл жинсининг психологик хусусиятларига мос келди. “Аёллик”, ўзаро бир-бирини тушуниш, меҳрибонлик, қарама-қарши жинс билан ўзаро муносабатлар этикаси қизлар синфидаги машғулотларда тарбияланади.

Ўғил болалар, юқорида кўрсатилганидек, ўз табиатига кўра-тадқиқотчилардир. шунинг учун дарсда микрокашфиётлар методи – муваффақиятнинг жуда муҳим омилидир. Ўғил болалар ахборотни ёзма шаклда яхшироқ идрок этишади. Дарсда кўргазмалиликдан кенг фойдаланиш мумкин (схемалар, жадваллар, графиклар). Янги материални (айниқса, юқори синфларда) ўрганишни маънавий такрорлашни қўлланиб йирик блоклар билан ўтказиши мақбулроқдир, бу эса ўғил болаларнинг абстракт-логик тафаккурига мос бўлади. Дарсда хилма-хил турдаги мустақил ишлар анча кўп ўрин эгаллаши лозим.

Ўтилган материални такрорлашга оид уй вазифасига айниқса жиддий муносабатда бўлиш ва квордлар, ребуслар, жадваллар тузиш бошқа ностандарт топширикларни таклиф этиш лозим.

Педагогик фаолиятни ташкил этишда янги типдаги мактабни билимдон ўқувчилар билан таъминлашда биз ўқитувчининг касбий маҳорат, шахсий сифатлари, гендер доминанталарига таянамиз. Гендер доминанти дейилганда бу шахсдаги фемин ёки маскулин сифатларининг устиворлиги тушунилади. масалан, эркаклар синфида яхшиси эркак ўқитувчилар дарс бериши лозим. Бундай ўқитувчи товушини баландлатиши ҳам керак эмас, ўғил болалар унга шундай ҳам қулоқ тутишади.

Бунинг устига, эркак гендери бўйича доминантали аёл ўқитувчи ҳам эркаклар аудиторияси билан осон мулоқотда бўла олиши туфайли ўғил болалар синфида муваффақиятли дарс бериши мумкин. Қизлар синфида ўқитувчи жонли, эмоционал бўлгани мақбулдир.

Жинсларнинг специфик хусусиятлари, темпераментини эгаллаб, ўқитувчи ўғил ва қиз болалар билан биргаликда уларнинг ўз шахсиятли қизиқишларига мос ривожланишига ёрдам берадиган педагогик йўлни ўтади.

Таълимга янгича ёндашув тамойилларининг амалга оширилиш ижодиётга қобилият, ўзини ўзи намоён қилишни ривожлантиришдан иборатdir [17]. Шуни тан олиш керакки, ҳозирги замон таълим тизимида объектив сабабларга кўра (мактаб дастурининг қатъий белгиланган чегаралари) ижодий ёндашув етарли эмас. Бироқ ижодий фаолият ўрганилганлик критерийси бўла олмайди, ўқитувчи учун муҳокама қилинаётган масала ёки муаммога доир бир неча нуқтаи назар мавжудлиги эмас, балки материал ўзлаштирилмаганлиги муҳимдир.

Бир жинсли синфларда яратилган комфорт шароитлар, интеллектуал, билиш фаолиятини пасайтирувчи психологик тўсиқларнинг мавжудлиги болалар ижодий қобилиятларининг очилишига, уларнинг ўзлигини билиш ўқувчини билишини назарда тутади, бу эса энг қўп “гап кўтаролмайдиган”, ҳар қандай ўзгаришларга осон берилувчи ўғил болалар учун муҳимдир.

Психологларнинг фикрича, тасвирий санъат, мусиқа, хор ижрочилиги дарслари эркак жинсига кучли таъсир этади. Гап шундаки, санъат бош мия иккита яrimшарининг фақат бир вақтда уйғун ишлашигагина эмас, балки бир-бири билан фаол ўзаро таъсирлашига мажбур этади.

Шу билан бир вақтда ижодий эмоциялар бош мия пўстлоғининг ассоциатив фаолияти ривожланиши секинлаштиради, ўғил болаларда бош мия ярим шарларининг ўзаро таъсирлашувчини бўшаштиради, мия иши динамиклигини камайтиради [20]. Шунинг учун, турли методик услублар, услубларни қўлланиши билан ўқитувчи қиз бола ва ўғил боланинг индивидуал ҳиссиётларини ривожлантиради.

Жумладан, ўғил болалар синфида бошланғич синфларда машғулотларга изланиш фаолияти элементларининг киритилиши мақбулроқдир.

Ўғил болалар идроки маънавий тузилмалар даражасида содир бўлишини назарда тутиб ўқитувчи дарс давомида боғланишлардан фойдаланади: тарих, адабиёт, мусиқадан фойдаланиб, қўйилган мақсадга эришади.

Қиз болалар синфида аёл жинсининг иродавий регуляцияси, ишларни бажаришда батартиблигига кўра дарсга қўнғироқ чалиниши билан ўқитувчининг ижодий иши бошланади. Анчайин хотиржам, лирик вазият дарсни ҳам индивидуал машғулотлар, ҳам гуруҳли машғулотлар шакллари қўллаб, ташкил этиш имконини беради.

Кизларнинг эмоционал идрокини ҳисобга олиб, ўқитувчи расм чизиш техникасига муфассал тўхталади ва фронтал сухбат билан мустаҳкамлайди. Предметлар, алоқалар дарс охирида унча каттамас ёзма иш бажаришга имкон беради, уни қиз болалар осон уddaлашади.

Гендерли ёндашув асосидаги мактаб таълим жараёни моделининг ташкил этувчиларидан бири ижтимоийлик тамойилидир. Мазкур талаб ўз-ўзини намоён қилиш, яратиш, одамлар билан яхши муносабатлар қуриш уқуви, ўғил болалар ва қиз болаларнинг ҳаётнинг ҳамма сфераларида оптимал ўзаро муносабатлар орқали ўз-ўзини тўлиқ очиш учун шароит яратилишини талаб қилади. Шу мақсадда юқори синф таътил вақтида ўқувчиларнинг кичик бизнес тизимининг хизмат кўрсатиш сферасида амалий фаолияти назарда тутилади.

Гап шундаки, реал ҳаёт билан рақобатлашувда мактаб доимо ютқизиқда бўлиб келади. Амалий фаолият олинган билимларни амалиётда қўллаш имконини беради.

Аралаш синфларда ҳам болалар тадбиркорлик олами санъатини ўрганишади. Бироқ бу таълим мажбурий дастур бўйича, амалий ишсиз ўтказилади. Гендерли ёндашув асосидаги мактабда ўқитиш таълимни индивидуаллаштириш, ички дунёни амалга ошириш, ўз-ўзи билан ички диалог, ўз-ўзининг ноёб аслига чиқишига ориентиранган бўлди [18].

Гендерли ёндашув асосидаги мактаб моделини амалга оширишнинг қуйидаги муваффақиятлилик кўрсаткичлари аниқланди:

- таълим жараёни иштирокчилари: болалар, ота-оналар, ўқитувчиларнинг қониқишлиги;
- бир жинсли синфларда юқори ўзлаштириш, ҳам туман, ҳам шаҳар танловлари олимпиадаларида шахсиятли ютуқларнинг ўсиши;
- шахс, эркак ва аёл индивидуаллиги, ўз қадриятини тан олиш, жинслар орасида уйғун муносабатлар яратиш;
- коммуникатив уқувларнинг ривожланиш даражаси;
- таълим жараёнида хавотирликнинг паст даражаси, ўз кучларига ишониш;
- янги типдаги мактабга эҳтиёж.

Анкета сўрови, сўров суҳбатлар, иншолар, интервьюлар натижалари бўйича қуйидагилар тўғрисида хулосалар чиқариш мумкин:

- ўсмиirlар ва қизларнинг ўз-ўзига баҳоларнинг ошиши;
- ота-оналарнинг ўзаро муносабатлари тўғрисида;
- қарама-қарши жинсга муносабат тўғрисида;
- ўсмиirlар ва қизлар ҳулқ-атвори этик нормаларини тарбиялаш;
- ночор аҳволга тушган болаларга муносабат;
- оила тузиш масалаларига муносабат;
- таълим-тарбия жараёни тўғрисида.

Юқорида баён қилинган фикр-мулоҳазалар асосида гендерли ёндашув асосидаги мактабнинг нормалар, тамойиллар, шароитлар, муваффақиятлилик кўрсаткичларини ўз ичига оладиган характеристикалари тақдим қилинди.

Бир жинсли синфда ўқиши жараёнида ҳар бир ўқувчи таълим жараёнида ўз нормаси, олға силжиш динамикаси бўйича даражаланиши мумкин. Болалар ақлий ривожланишининг натижалари тўғрисида турли методикалар асосида боланинг ёшига мувофиқ тестлаш гувоҳлик беради.

Педагогик тестлашни ташкил этишда қуйидаги талабларга амал қилиниши лозим:

– стандартлаш (нормаларга, бола индивидуаллигига боғлиқ равища жинс факторини ҳисобга олиб, уларнинг фарқига ориентацияланиш)

– ишонччилик (натижаларнинг нисбий доимийлиги, барқарорлиги, мувофиқлашганлиги);

– валидлик (қиз болалар ва ўғил болалар ёш хусусиятларига боғлиқ равища методиканинг яроқлилиги тўғрисидаги маълумотларни ўз ичига олувчи характеристика).

“Аёл идеали” ва “Эркак идеали” масаласи бўйича юқори синфлар ўқувчилари ва талабаларнинг фикрларини ўрганиш мақсадида социолог Н. Алиқориев анкетасидан фойдаланилди ҳамда у юқори синфлар ўқувчилари ва талабалар учун мослаштирилди.

ХУЛОСА

Эълон қилинган мавзу бўйича адабиётларни ўрганиш, тадқиқотимиз натижалари асосида қўйидаги хулосалар чиқарилиши мумкин.

Ўзбек олимлари асарларини таҳлил қилиш эркак ва аёлнинг матонатлилик жихатлари фактори инсониятнинг жуда муҳим муаммолари билан бир қаторга қўйилиб келинганлигини кўрсатиб берди, бу эса мазкур мавзунинг долзарблигидан гувоҳлик беради.

Психология ва педагогик тадқиқотларнинг ўтказилган таҳлили мазкур муаммонинг етарлича ишлаб чиқилмаганлигини кўрсатди. Бу таълим ва тарбиянинг жинсий оидликни ҳисбга оладиган концептуал асосларининг йўқлиги, эркакли ва аёллик сифатлари орасидаги чегараларнинг йўқолиши, “эркаклик” ва “аёллик” идеалларининг трансфюормациялашуви билан боғлиқdir.

Ижтимоий, сиёсий, иқтисодий ва маънавий соҳаларда амалга оширилаётган ислоҳотлар юксак ахлоқий сифат ҳамда фуқаролик маданиятига эга шахснинг ижтимоий фаоллигини ривожлантириш жараёнида етарли имкониятларга эга. Муҳим ахлоқий тушунчалар – масъулиятни хис этиш, ўз ор-номуси, қадрқимматини химоя қилиш, ташаббускорлик, ўз нуқтаи назарига эга билиш шахс фаоллигининг асосий қирралари щисобланади. Аёллар фаоллиги – улар томонидан оиласидаги бурчни англаш, ижтимоий ҳаётдаги муносабиб иштироки, мещнат кўнимкалари, инсонларга муносабат ва ҳамкорлиги, шахсий намуна кўрсатиши, ишбилармонлиги, ташаббускорлиги, ижодкорлиги, юксак касбий маҳорати билан белгиланади. Бу хислатлар хотин-қизларда, биринчидан, шахсий талаблар, қарашлар, мақсадлар асосида уларга мос ҳолда мавжуд ижтимоий муносабат ҳамда воқеликларнинг мазмунини ўзгартириш қобилиятига эгаликни ифодалайди. Иккинчидан, шахснинг ўзига хос хусусияти сифатида фаоллик унинг меҳнати, ўқиши, ижтимоий ҳаёт, ижодкорликнинг турли қўринишларида иштироки билан намоён бўлади. Унинг йўналишларига инсоннинг ўз фаолиятида эътибор берадиган рағбат, ғоявий юналганлик, мақсадга интилиш кабилар киради. Ижтимоий, сиёсий, иқтисодий ва маънавий соҳаларда амалга оширилаётган ислоҳотлар юксак ахлоқий сифат ҳамда фуқаролик маданиятига эга шахснинг ижтимоий фаоллигини ривожлантириш жараёнида етарли имкониятларга эга. Муҳим ахлоқий тушунчалар – масъулиятни ҳис этиш, ўз ор-номуси, қадрқимматини химоя қилиш, ташаббускорлик, ўз нуқтаи назарига эга бўлиш шахс фаоллигининг асосий қирралари щисобланади. Аёллар фаоллиги – улар томонидан

оиладаги бурчни англаш, ижтимоий хаётдаги муносабат иштироки, меҳнат кўникмалари, инсонларга муносабат ва ғамхўрлиги, шахсий намуна кўрсатиши, ишбилиармонлиги, ташаббускорлиги, ижодкорлиги, юксак касбий маҳорати билан белгиланади. Бу хислатлар хотин-қизларда, **биринчидан**, шахсий талаблар, қарашлар, мақсадлар асосида уларга мос ўзидан иштироки ўзига хос хусусияти сифатида фаоллик унинг меҳнати, ўсиши, ижтимоий ҳаёт, ижодкорликнинг турли қўринишларида иштироки билан намоён бўлади. Унинг юналишларига инсоннинг ўз фаолиятида эътибор берадиган рағбат, ёки йўналганлик, мақсадга интилиш кабилар киради.

Шундай қилиб, биз томонимиздан, гендерли ёндашув асосида кўрилган мактаб таълим жараёни моделининг асосий характеристикалари тақдим этилди ва тавсифланди. Мазкур модель маълум саъй-ҳаракатлар тўплами, унинг ривожланиш шароитларини ифодаловчи бирор тизимни назарда тутади. Бу яратилган модель, иш қуроли бўлгани ҳолда, ўғил болалар ва қиз болалар салоҳиятли имкониятларини очиш ва ривожлантиришга таъсир этувчи факторларни таҳлил қилиш ва ривожлантиришга имкон бериш билан бирга, балки тизимнинг ўзига, унинг амал қилиш шароитларига тузатишлар киритишга ҳам имкон беради.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. Тошкент, “Ўзбекистон”, 2017 йил. – Б. 488.
2. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли Фармони.
3. Постановление Кенгаша Сената Олий Мажлиса «О совершенствовании деятельности Сената Олий Мажлиса Республики Узбекистан в сфере всесторонней поддержки женщин и обеспечения гендерного равенства» 2019.
4. Абу Наср Форобий. Рисолалар. Масъул муҳаррир Ўзбекистон Республикаси ФА ҳақиқий аъзоси М.М. Хайруллаев. Тошкент, “Фан” нашриёти, 1975. – Б. 71-72.
5. Абу Райҳон Беруний. Танланган асарлар. И-жилд. Тошкент, 1968. – Б. 151.
6. Авлоний А. Танланган асарлар. Икки жилдлик. 2-жилд. – Т., Маънавият, 1998. – Б. 304.
7. Авлоний А. Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ. – Т.: “Ўқитувчи”. 1992. – Б. 160.
8. Алишер Навоий. Арбайн ҳадис (“Қирқ ҳадис”). – Т., “Ёзувчи”, 1991. – Б. 57.
9. Виготский Л.С. Воображение и творчество в школьном возрасте. – Москва. “Наука”. 1980. – С. 237.
10. Гайнутдинов Р.З. Психология личности учителя в узбекской национальной школы и её формирование в системе непрерывного образования / Дисс. ... докт. псих. наук. – Санкт-Петербург, 1992. – С. 354.